

ויהפוך ה' את הקללה לברכה

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי, ויגר מואב מפני העם כי רב הוא... וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור... לכה נא ארה לי את העם הזה, כי עצום הוא ממני, אולי אוכל נכה בו, ואגרשנו מן הארץ, כי ידעתי את אשר תברך מבורך, ואת אשר תאור יואר [בלק כד ו], בלק ובלעם רוצים לכלות את עם ישראל, והם מבקשים לעשות את זה ע"י קללה, שהיא דרך שאף אחד לא דרך בה עד הנה. איך עלה על דעתם כן, ומה פשר דבר.

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב, ומה ענה אותו בלעם בן בעור, מן השיטים ועד הגלגל, למען דעת צדקות ה' [מיכה ה ה], מאי למען דעת צדקות ה', אמר להן הקב"ה לישראל, דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם, שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם הרשע, שאילמלא כעסתי כל אותן הימים, לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, היינו דקאמר ליה בלעם לבלק, מה אקב לא קבה א-ל, ומה אזעום לא זעם ה', מלמד שכל אותם הימים לא זעם ה' [סנהדרין קה ב].

מיכה הנביא אומר שישנו חיוב מיוחד לזכור את עצת בלק, ואת האופן שהקב"ה סיכל את עצתו. ומהו האופן ולא אבה ה' אלוקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלוקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלוקיך [כי תצא כג ו], הרי שמלבד מניעת בלעם מלקלל, הפך הקב"ה את קללותיו לברכות, כפי שאמרו חז"ל מברכותיו של אותו רשע ניכר מה היה בלבו [סנהדרין קה ב]. למה צריך להפוך את הברכה לקללה, מדוע לא מספיק למנוע את בלעם מלקלל את ישראל.

וישא משלו ויאמר נאום בלעם בן בעור, ונאום הגבר שתום העין... וירא את עמלק וישא משלו ויאמר, ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד [בלק כד כ], ראשית גויים הוא קדם את כולם להלחם בישראל [רש"י שם], הוא ראשית העמים, ואחריתו יאבד יותר מכולם, כמו שאמר [שמות יד יד] כי מחה אמה את זכר עמלק [רמב"ן שם].

מבואר כי עמלק מחד הוא ראשית העמים, ראשון במעלה, ומאידך אחריתו עדי אובד, נשבע ה' שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם [רש"י שמות יז טז], הרי ששלמות שמו יתברך, שלמות כסאו, ושלמות העולם, יהיה אחר ביטולו המוחלט של עמלק, וטעם הדבר הוא משום שעמלק הוא תמצית כח הרע שיש בעולם, לפיכך לא תכון מלכות ה', אלא על גבי ביטולו ואובדנו של עמלק.

בגר"א מובא שעמלק הוא ראש המורדים והכופרים באמונה בה' [אמונה והשגחה], ובחז"ל כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים [ילק"ש שמות רסח], פנים הם גילוי השגחתו יתברך, ועמלק בהיותו ראש הכופרים והמורדים באמונה בה' מכסה את הפנים, שלא יתגלה השגחתו יתברך בעולם, ויתפס הכל במהלכי הטבע.

ביאור הדברים כתב המהר"ל כי עמלק הוא החוצץ בפני השכינה, שאין השכינה נגלית בעולם הזה וכו', כמו הקליפה אשר הוא מכסה הפרי. ולכך כאשר עמלק בעולם, הרי בעולם 'הכנף מכסה'. וכן מה שאמר 'שאין השם שלם, ואין הכסא שלם', כי כל זמן שעמלק בעולם נמצא השניות בעולם, שהוא מתנגד לישראל, וזה שאמר 'ראשית גוים עמלק', כי עמלק ראשית והתחלת כל הגוים. לפיכך עמלק 'יותר מתנגד' אל ישראל מכל האומות [נצח ישראל פ' ס].

מבואר שעמלק מייצג את ההיפך של המציאות, כנגד המציאות האמיתית של הבריאה שהקב"ה בורא ומנהיג, מעמיד עמלק תפיסה בבריאה שאין בורא אין מנהיג אין דין ואין דיין, וכנגד התורה שהיא צורת הקריאה האמיתית של הבריאה, שכן אסתכל באורייתא וברא עלמא [זו"ב קסא ב], מעמיד עמלק צורת קריאה הפוכה לגמרי מצורת הקריאה על פי התורה, צורת קריאה שלא נראית בה השגחה אלא רק טבע, צורת קריאה שלא מחייבת שום דבר.

בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ [בראשית א א], דרש רבי יהודה בן פזי במעשה בראשית קמיה דבר קפרא למה נברא העולם בב', שהוא לשון ברכה, ולמה לא בא', שהוא לשון אריה [ב"ר א' א], לא תמצא בא' ב' דבר שיהיה האחד היפך חברו, כי אם ארור וברוך, לכן מתחיל בב' שהוא לשון ברכה [עץ יוסף שם], מבואר שכאשר ברא הקב"ה את העולם הוא דן באיזה אות לבוראו, עד שבראו באות ב' שהיא אות של ברכה, גם אברהם אבינו שהוא ההתחלה של כלל ישראל והוא האב הראשון, הציווי הראשון של הקב"ה אליו פותח באות ב', לך מארצך ומולדתך... 'והיה ברכה' [בראשית יב ב].

בחז"ל מובא שצדיקים נמשלו לאילן, צדיק כתמר [שעושה פירות, רש"י], יפרח, כארז בלבנון ישגה [תהלים צב ג], ורשעים מאידך נמשלו לעשב, כי כחציר מהרה ימלו [תהלים לו ב], אמר הקב"ה לדוד אין הרשעים כלום, חציר הם תוחלתם, וכן הוא אומר בפרוץ רשעים כמו עשב [תהלים צב ח], מפריחין כעשב הזה ומתייבשין [ילק"ש תהלים תשכט], הצדיקים יש בהם ברכה, הם נמשלו לאילן שהוא דבר שיש בו ברכה, הוא עושה פירות, והוא דבר שלא מכליא קרנא, הקרן, הגזע שלו נשאר קבוע לנצח, והוא מוציא פירות בעונתו, רשעים מאידך הם היפך הברכה, נמשלו לעשב שאין בו ברכה, כי אינו עושה פירות, והוא מכליא קרנא, היינו שהוא עצמו נאכל, ולא נותר ממנו כלום.

בחז"ל מובא, עמלק רשום בשמם של בלעם ובלק, 'עמ' מן בלעם 'לק' מן בלק [חז"ג רפא ב], הכוונה בזה לומר שתוכן ומהות כוחם של בלק ובלעם הוא כוחו של עמלק, ומעתה נבין העולם נברא באות ב' של ברכה, וגם היעוד של בני אדם כפי שאמר הקב"ה לאברהם הוא 'והיה ברכה', עניינו לחיות את ה' של הבריה, היינו לחיות בבריה באופן של ברכה, של תוספת וריבוי, להרבות את יסוד הבריה. וזה החילוק בין צדיקים לרשעים, צדיקים שעושים את רצון ה' ועוסקים בתורה, מביאים ברכה לעולם, כי הם מוסיפים בה פירות ופרי פירות, ואילו הרשעים שאינם עוסקים בתורה ואינם מקיימים מצוות, וחיים חיי בהמה, מביאים קללה לעולם, כי הם חיים חיים שהם מכליא קרנא, שבהם אוכלים את הקרן עצמו. העולם נברא באות ב' של בראשית, באופן שמי שמסתכל על הבריה, הקריאה הראשונה היא אות ב', הדבר הראשון שהוא רואה בעין זה ברכה, איך ששורשי הבריה מידותיו יתברך שעל ידם נברא העולם ושנצטוונו להדבק בהם וללכת בדרכם פרים ורבים ומתווספים הלאה והלאה. אולם בלק ובלעם שכוחם כח עמלק, שהוא היפך רצון ה' בבריה, בעיניהם הרעות הם ראו את ההיפך, ובמקום לראות בבריה את ה' של הברכה, הם ראו את ה' של ארירה וקללה, לכן בקשו לקלל את ישראל.

ולא רק כאן, תמיד בכל מקום שיש עסק עם עמלק, העסק הוא עסק עם היפוך, וזאת כיון ששורש הרע של עמלק הוא להפוך את המציאות, משום כך ההתגברות על עמלק הוא בדרך היפוך, להחזיר את הדברים לשורשם, למקומם האמיתי. וירא את עמלק ויאמר, ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד [בלק כד כ], כתב הרוקח ואחריתו עדי אובד בגמטריא בימי אסתר [הוי"ד בפרדס יוסף במדבר כד כ], המן האגני שהוא זרע עמלק, ביקש לעקור את כלל ישראל להשמיד ולאבד את כל היהודים טף ונשים ביום אחד [אסתר ג ג], והתשועה מהמן העמלקי היה בדרך של היפוך, ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם [אסתר ט א], ונתקיים בהם ואחריתו עדי אובד.

זו הסיבה שבהצלה של כלל ישראל מקללותיו של בלעם, הפך הקב"ה את הקללה לברכה [כי תצא כג ו], משום שעמלק טבעו להפוך את המציאות, משום כך המפלה שלו מגיעה גם היא בדרך היפוך. הקריאה הנכונה של הבריה, לראות נכון את מה שמשתקף מן הבריה, פירושו לראות את הברכה, שהוא האות ב', האות הראשונה, שממנה נברא העולם, זו גם המטלה המוטלת על בני אדם 'והיה ברכה', לראות את הברכה, לחיות את הברכה, ולהיות לברכה. בלק ובלעם בקשו לעשות את ההיפך, לקלל, הקללה היא היפך הברכה, ברכה היא תוספת וריבוי, וקללה עניינה לקבע את המציאות כמות שהיא, ועי"ז לגרום להתמעטות ולכליית עם ישראל, וכיון שבלק ובלעם ביקשו לקלל היינו לעשות היפך הבריה, כשבא הקב"ה להציל את כלל ישראל, הפך הקב"ה את דבריהם, והתהפכה קללתם לברכה.

[בחז"ל תנא כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסות ובתי מדרשות (סנהדרין קה ב), הטעם שברכותיו של בלעם חזרו לקללה, כי כל זמן שלא נמחה עמלק, עומדת לעמלק הכח להפוך שוב את המציאות, עד שכל הברכות שברך יתהפכו לקללות. חוץ ממה טובו אהלך יעקב, חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות, שזו מציאות אמת שאין בה שנוי, ואי אפשר להפוך אותה למצב אחר, תנא אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח, אם ברזל הוא מתפוצץ (סוכה נב ב), עמלק שהוא תמצית כח הרע יכול לפגוע בכל המציאות, חוץ מתורה, חוץ מבחמ"ד, ששם אין לו מגע].

זכור את אשר עשה לך עמלק... ויזנב בך כל הנחשלים אחריו... ולא ירא אלוקים [דברים כה יח], הגר"א דסלר זצ"ל כותב שענני הכבוד הבדילו את ישראל מטומאת האומות, מהתאוות והרצונות שהם טומאת העוה"ז, עד שאבדה חשיבותם בעיניהם, וביטלו ביטול גמור בתוך לבבם ממש, אולם אותם יחידים בדור הרם הוא שלא הגיעו למדרגה זו בביטול ישות העוה"ז, לא זכו לשמירת הענן, ופלט אותם הענן והשליכם לחוץ, וכן נאמר בעמלק ויזנב בך כל הנחשלים אחריו, הם אלה שפלטם הענן [רש"י שם], והכי איתא במכילתא שהיה עמלק נכנס תחת כנפי הענן וגונב נפשות מישראל והורגם. וברור שלא היה עמלק יכול לבטל את שמירת הענן, אלא שע"י התקפת עמלק, היינו ע"י גירוי הטומאה שלו, נתברר מי היו אלו שלא הגיעו לשלמות מדרגת ההבדלה, ולשמירת הענן, ואותם היה עמלק הורג [מכתב מאליהו ח"ב רסז].

מבואר שמלבד היות עמלק אומה שאין בה יראת ה', והיא מהפכת את המציאות, וכופרת בהשגחתו יתברך, הרי שכל אחד ואחד מישראל שאין בו יראת ה', והוא נמשך אחר התאוות והרצונות שהם טומאת העוה"ז, שהם חיים שאין בהם ברכה, חיים של מכליא קרנא, יש בו מגירוי הטומאה של עמלק, ואילו היו אותם אלו במדבר, היה הענן פולטם ועמלק הורגם, כי לא היה להם את ההגנה של ענני השכינה.

כל עבודתנו בקיום תורה ובמצוות, בעסק התורה ובעבודת התפילה הוא, שיתגדל ויתקדש שמייה רבא, ויהא שמייה רבא מבורך לעולם ולעולמי עולמים, להחזיר את העולם לב' של הברכה, היינו שיתבטל כח הקללה של עמלק, ויהיה השם שלם והכסא שלם, ויכון מתוך כך מלכות ה', ויבנה בית המקדש במהרה בימינו.

כדי שיתקיים הדבר צריכים אנו לפני הכל לבער את העמלק אשר בקרבנו, להיות לברכה, לחיות חיים של ברכה, חיים שלא מכליא קרנא, ולטעת יראת ה' בלבבנו, בזכות זה נזכה במהרה בימינו, שיהיה שמו שלם וכסאו שלם - והיה ה' למלך על כל הארץ.